यूपकटक पु० ६त० । यज्ञसमाप्तिस्थचक्रकाष्ठस्य शिरःस्थे वलयाकारे काष्ठमये पदार्थे चषाले अमरः ।

यूपद्रु पु० यूपाय द्रुः प्रकृतिविकृतिभावात् ४त० । खदिरवृक्षे यूपद्रुमादयोऽप्यत्र लिङ्गा० ।

यूष वधे भ्वा० पर० सक० सेट् । यूषति अयूषीत् युयूष ।

यूष पुंन० यूष-क । १मुद्गादिक्वाथे अमरः ।

"अष्टादशगुणे नीरे यवीयान्यष्टतोरसः । विरक्ताद्ये घनः किञ्चित् पेयातो यूष उच्यते । उक्तः स एव निर्यूहो रुचिकृच्च विशेषतः" । यूषस्य प्रकारान्तरमाह चक्रदत्ते "व्यक्तं शुण्ठीं पिप्पलीञ्चार्द्धकार्षिकीं । वारिप्रस्थेन विपचेत्तद्यूषो यूष उच्यते" ।

"यूषो वस्तो लघुः पाके रुच्यः कण्ठ्यः कफापहः" । अथ मुद्गयूषविधिः "मुद्गानां द्विपलं तोये स्वतमद्रांढकोन्मिते । पादस्थं मर्दितं पूतं दाडिमस्य पलेन तत् । युक्तं सैन्धवविश्वाम्लधान्यकैः पादकांशिकैः । कणाजीरकयोस्तूर्याच्छाग्नेकेनावचूर्णितम् । संस्कृतो मुद्गयूषोऽयं पित्तश्लेष्महरो मतः" । अथ तस्य गुणाः "मुद्गानामुत्तमो यूषो दीपनः शीतलो लघुः । ज्वरोर्ध्वजतृदृग्दाहकफपित्तज्वरास्रहृत्" । अथ मुद्गामलकयूषगुणाः "मुद्गामलकयूषस्तु भेदी पित्तानिलापहः । तृड्दाहभ्रमनः शीतो मूर्च्छाश्रमहरापहः" भावप्र० । २ब्रह्मदारुवृक्षे पु० शब्दर० । [चक्रि न कुलः ।

येद यत्ने भ्वा० आ० अक० सेट् । येदते अयेदिष्ट । अदित्

योक्त्र न० युज्यतेऽनेन यज-ष्ट्रन् । रथादिवाहादौ युगबन्धनार्थे दामनि (योत) अमरः ।

योग पु० युज-भावादौ घञ् । संयोगे १मेलने २उपाये ३वस्त्रादिधारणे ४ध्याने ५युक्तौ च अमरः । "योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः" इति पातञ्जलोक्ते ६सर्वविषयेभ्योऽन्तःकरणवृत्तेर्निरोधे "संयोगं योगमित्याहुर्जीवात्मपरमात्मनोः" इत्युक्ते ७जीवात्मपरमात्मनोरैक्ये । ८अलब्धार्थलाभचिन्तायाम् ९देहस्थैर्ये १०यज्ञादीनां प्रयोगे ११भेषजे १२विश्वासघातके १३दूष्ये कार्मणे च मेदि० । १४षडङ्गायज्ञस्थावयवार्थसम्बन्धे "योगरूढं समाख्या" इति मीमांसकाः । "योगः कर्मसु कौशलम्" इत्युक्ते १५यथास्थितवस्तुनोऽन्यथाकरणप्रतिपादने यथा संसारबन्धहेतोरपि कर्मणोऽबन्धमोक्षहेतुत्वम् । १६ज्योतिषोक्तेषु रविचन्द्रयोगाधीनेषु विष्कुम्भादिषु सप्तविंशतौ पदार्थेषु । तिथिवारनक्षत्राणाम् अन्यतरान्यतमानां १७दम्बन्धविशेषेषु सिद्धियोगः अमृतयोगः अर्धोदययोग इत्यादि । १८ऋक्षे च "योगाधमनविक्रीतमिति" स्मृतिः । १९जैयाविके २०धने क्षेमच० २१चारे २४सूत्रे लिङ्गा० । चित्तवृत्तिनिरोधरूपयोगश्च द्विविधः । राजयोगो हठयोगश्च । तत्र राजयोगः पतञ्जलिनोक्तः । हठयोगस्तु तन्त्रशास्त्रोक्तः । तस्य प्रकारान्तरेण त्रैविध्यम् भाग० ११।२० अ० उक्तं यथा "श्रीभगवानुवाच "योगास्त्रयो मया प्रोक्ता नृणां श्रेयो विधित्सया । ज्ञानं कर्म च भक्तिश्च नोपायोऽन्योऽस्ति कुत्रचित् । निर्विण्णानां ज्ञानयोगो न्यासिनामिह कर्मसु । तेष्वनिर्विण्णचित्तानां कर्मयोगस्तु कामिनाम् । यदृच्छया मत्कथादौ जातश्रद्धस्तु यः पुमान् । न निर्विण्णो नातिसक्तो भक्तियोगोऽस्य सिद्धिदः । तावत् कर्माणि कुर्वीत न निर्विद्येत यावता । मत्कथाश्रवणादौ वा श्रद्धा यावन्न जायते । स्वधर्मस्थो यजन् यज्ञैरनाशीःकाम उद्धव ! । न याति स्वर्गनरकौ यद्यन्यन्न समाचरेत् । अस्मिंल्लोके वर्तमानः स्वधर्मस्थोऽनघः शुचिः । ज्ञानं विशुद्धमाप्नोति मद्भक्तिञ्च यदृच्छया" । २२ज्योतिषोक्ते लग्नादिष्टदृष्टविशेषे अष्टभेदयोगे यथा राजयोगः नाभसयोग इत्यादि । यात्रायां यात्रालग्नात् केन्द्रत्रिकोणस्थिते बुधजीवशुक्राणामेकस्मिन् यथोक्तं छ० चि० "एकोऽपि ज्यधिपेषु पञ्चमतपःकेन्द्रेषु योगस्तथा द्वौ चेत्तेष्वधियोग एषु सकला योगाधियोगः स्मृतः" । योगे क्षेमसमाधियोगगमने "क्षेमं रिपूणां वधः"

योगक्षेम न० योगश्च क्षेमश्च समाहारः द्व० । अलब्धवाभिलाषहिते लब्धपरिरक्षणे "योगक्षेमं वहाम्यहम्"

योगज न० योगात् जायते जन-ड । १व्युत्पन्नचन्दने भावप्र० । २योगजातमात्रे त्रि० । ३न्यायाद्युक्ते प्रत्यक्षसाधने अलौकिकसन्निकर्षभेदे पु० ।

योगदान न० योगेन छलेन उपधिना वा दानम् । "योगदानप्रतिग्रहम्" इति स्मृत्युक्ते सोपधिके दाने ।

योगनिद्रा स्त्री योगरूपा निद्रा । प्रलये परमेश्वरस्य सर्वजीवसंहारेच्छया योगरूपे १व्यापारे "योगनिद्रासमेयुषः" देवीमा० २तदधिष्ठात्र्यां दुर्गायाञ्च ।

योगपट्ट न० योगाभ्यासार्थं पट्टम् । योगिधार्ये पट्टखण्डभेदे योगपट्टकमण्डल । "त्रिविधं योगपट्टकमाद्यं व्याघ्रत्वचोद्भवम् । द्वितीयं मृगचर्माढ्यं तृतीयं तन्तुनिर्मितम् । चतुर्मात्रविस्तारं दैर्घ्येण यत्तदुत्तमम्" विद्यामाधवेश्वरः । चतुर्मात्रं चतुरङ्गुलमात्रम् वीरमि० ।